

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ДЛЯ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Івчук Юлія

У роботі досліджено правовий статус осіб, звільнених від відбування покарання на підставі ст. 81¹ КК України для проходження військової служби. Проаналізовано основні законодавчі новели, які стосуються особливостей відбору та проходження засудженими військової служби за контрактом.

Ключові слова: засуджений, умовно-дострокове звільнення, військова служба, військовослужбовець, Збройні сили України

Захист територіальної цілісності України є обов'язком громадян відповідно до Конституції України. У зв'язку зі спеціальним правовим статусом засуджені особи, які відбували покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі, не мали права проходити військову службу у складі Збройних Сил, оскільки однією з основних вимог під час відбору осіб на військову службу була відсутність судимості. З метою визначення організаційно-правових засад залучення до військової служби громадян, яким призначено покарання за вчинення злочинів у вигляді обмеження волі або позбавлення волі, 08 травня 2024 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі в обороні країни, захисті її незалежності та територіальної цілісності»[1].

Закон передбачає ряд змін, що стосуються особливостей відбору та проходження засудженими військової служби, а саме:

1) закріплення підстав та порядку умовно-дострокового звільнення засуджених осіб від відбування покарання для проходження військової служби;

2) закріплення особливостей відбору та прийняття на військову службу осіб, звільнених умовно-достроково від відбування покарання;

3) закріплення процедури здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з установ виконання покарань для проходження військової служби;

4) визначення переліку підстав та порядку звільнення з військової служби військовослужбовців з числа осіб, яких звільнено від відбування покарання;

5) закріплення переліку гарантій соціального захисту військовослужбовців з числа осіб, яких звільнено від відбування покарання;

б) встановлення відповідальності для осіб, звільнених від відбування покарання, за ухилення від прийняття на військову службу.

Правовий статус осіб, звільнених умовно-достроково від відбування покарання для проходження військової служби ґрунтується на загальному правовому статусі засуджених, під яким розуміють сукупність прав, законних інтересів та юридичних обов'язків, які визначають становище засудженого у системі кримінально-виконавчих відносин[2]. При цьому особи, звільнені умовно-достроково від відбування покарання для проходження військової служби мають відмінний правовий статус як від інших засуджених, так і від військовослужбовців, які проходять військову службу на загальних засадах, оскільки обсяг їх прав та обов'язків визначається нормами кримінально-виконавчого законодавства у системному зв'язку із положеннями законодавства у сфері регулювання відносин між державою і громадянами під час виконання ними конституційного обов'язку щодо захисту територіальної цілісності в особливий період. Правовий статус осіб, звільнених умовно-достроково від відбування покарання для проходження військової служби обумовлений:

1) *спеціальною процедурою умовно-дострокового звільнення*. З метою врегулювання підстав умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для проходження військової служби, норми Кримінального кодексу України було доповнено статтею 81¹, яка визначає умови, які враховуються судом під час ухвалення рішення про умовно-дострокове звільнення: 1) відбування особою основного покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на

певний строк; 2) наявність бажання у засудженого проходити військову службу за контрактом, що підтверджується відповідною заявою особи; 3) відсутність обставин, передбачених ч.2 ст. 81¹ ККУ, які унеможливають застосування до засудженого умовно-дострокового звільнення (наприклад, засудження особи за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, умисного вбивства двох або більше осіб, особливо тяжких корупційних кримінальних правопорушень, злочинів проти статевої свободи та недоторканості та ін.); 4) відповідність засудженого вимогам проходження військової служби за контрактом, визначеним статтею 21⁵ Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» (вимоги щодо віку особи, стану психічного здоров'я та фізичної підготовки) [3]. При цьому, ухваленню судом рішення про умовно-дострокове звільнення передують порядок представлення установою виконання покарань засудженого до умовно-дострокового звільнення, який закріплений у статті 154¹ Кримінально-виконавчого кодексу та передбачає наступні етапи: 1) подання засудженим до установи виконання покарань заяви про бажання проходити військову службу; 2) проходження засудженим первинного медичного огляду в установі виконання покарань за участі представника територіального центру комплектування (далі – ТЦК); 3) попередній розгляд питання щодо можливості умовно-дострокового звільнення установою виконання покарань за участі представника ТЦК та представника військової частини, де засуджений бажає проходити військову службу; 3) направлення засудженого за результатами попереднього розгляду на проходження військово-лікарської комісії (ВЛК); 4) направлення ТЦК довідки ВЛК та постанови про придатність до установи виконання покарань; 5) направлення установою виконання покарань до суду подання (клопотання) про умовно-дострокове звільнення засудженого [4]. На підставі аналізу законодавчих положень, можемо зробити висновок, що вирішальну роль в належній організації процесу представлення засудженого до умовно-дострокового звільнення належить установі виконання покарань, що у свою чергу може стати підґрунтям для зловживань з боку адміністрації установ. Зокрема, з урахуванням вразливого становища засуджених, до потенційних зловживань з боку установ виконання покарань можна віднести

самовільний, без врахування думки засудженого, вибір установою військової частини, у якій засуджений буде проходити військову службу.

2) *особливостями проходження військової служби.* Серед основних особливостей проходження військової служби особами, звільненими умовно-достроково від відбування покарання можна виокремити:

- *відсутність випробування за контрактом.* З метою встановлення відповідності військовослужбовця вимогам проходження військової служби за контрактом при прийнятті громадян України вперше на військову службу випробування є обов'язковим[5]. Загальними правовими наслідками встановлення за результатами випробування невідповідності військовослужбовця вимогам проходження військової служби за контрактом в умовах воєнного стану є направлення таких осіб для проходження військової служби за призовом або звільнення з військової служби у визначених законом випадках. Водночас, для осіб, звільнених умовно-достроково від відбування покарання для проходження військової служби, випробування не встановлюється. Закон не передбачає порядку дій у разі виявлення невідповідності таких осіб вимогам проходження військової служби за контрактом. Фактично, презюмується факт відповідності осіб, звільнених умовно-достроково від відбування покарання вимогам проходження військової служби. Відповідно до ч.7 ст. 26 Закону «Про військовий обов'язок і військову службу» контракт осіб, яких умовно-достроково звільнено від відбування покарання припиняється лише у трьох випадках: 1) за станом здоров'я; 2) у зв'язку з набранням законної сили обвинувальним вироком суду, яким призначено покарання у виді позбавлення або обмеження волі; 3) у зв'язку із закінченням особливого періоду [5]. Службова невідповідність не є підставою розірвання контракту з особами, яких умовно-достроково звільнено від відбування покарання. У свою чергу, дії з боку особи, які не відповідають вимогам військової служби можуть мати негативний вплив на мотивацію інших військовослужбовців з його спеціалізованого підрозділу та дезорганізувати існуючий порядок несення військової служби.

- *строк військової служби за контрактом становить «до закінчення особливого періоду».* Відповідно до ч.2 ст. 21⁶ Закону «Про військовий обов'язок і

військову службу» для військовослужбовців із числа осіб, звільнених умовно-достроково від відбування покарання, які приймаються на військову службу за контрактом та призначаються на посади, строк військової служби становить до закінчення особливого періоду [5].

- *відмінною системою гарантій соціального захисту.* Особи, умовно-достроково звільнені від відбування покарання та проходять військову службу за контрактом, мають нарівні з іншими право на грошове утримання та соціальні пільги. Водночас, на відміну від інших військовослужбовців, особи, яких умовно-достроково звільнено від відбування покарання, не мають права на щорічну основну відпустку. При цьому, таким військовослужбовцям може надаватися відпустка за сімейними обставинами та з інших поважних причин тривалістю не більше 10 календарних днів, а також відпустка для лікування у зв'язку з хворобою або пораненням.

3) *особливий порядок здійснення адміністративного нагляду.* Відповідно до ст. 7¹ Закону «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» адміністративний нагляд за особами, звільненими з установ виконання покарань на підставі, визначеній статтею 81¹ Кримінального кодексу України, здійснюється командиром військової частини, в якій особа проходить військову службу [6]. При цьому спеціальна норма не передбачає термінів здійснення адміністративного нагляду, що у свою чергу дає підстави вважати, що для осіб, звільнених від відбування покарання на підставі ст. 81¹ КК України, можуть застосовуватись загальні терміни здійснення адміністративного нагляду, визначені постановою суду від одного до двох років та не більше терміну, передбаченого законом для погашення або зняття судимості. Окрім цього, законодавчі новели не визначають спеціального порядку припинення здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими від відбування покарання на підставі ст. 81¹ КК України та обставин, за яких адміністративний нагляд за такими особами може бути продовжений. Закон не передбачає повноваження командира військової частини звертатись до суду або іншого органу з поданням про припинення здійснення адміністративного нагляду. На нашу думку, відсутність у Законі «Про

адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» спеціальної норми, яка б передбачала строки, порядок продовження та припинення здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими від відбування покарання на підставі ст. 81¹ КК України для проходженням військової служби, є прогалиною у законодавстві, яка створює підґрунтя для порушень прав засуджених осіб під час проходження ними військової служби.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що особи, звільнені умовно-достроково від відбування покарання для проходження військової служби мають спеціальний правовий статус, який відрізняється як від правового статусу інших засуджених, так і від статусу військовослужбовців, які проходять військову службу на загальних засадах, оскільки обсяг прав та обов'язків таких осіб визначається нормами кримінально-виконавчого законодавства у системному зв'язку із положеннями законодавства у сфері регулювання порядку проходження громадянами військової служби. Правовий статус осіб, звільнених умовно-достроково від відбування покарання для проходження військової служби характеризується окремою процедурою умовно-дострокового звільнення, особливостями проходження військової служби, а також спеціальним порядком здійснення адміністративного нагляду. Законодавчі новели, що запроваджують інститут умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі в обороні країни, визначають організаційно-правові засади залучення до військової служби громадян, яким призначено покарання за вчинення злочинів у вигляді обмеження волі або позбавлення волі. Серед законодавчих прогалин у сфері залучення осіб, звільнених від відбування покарання до військової служби можна виокремити відсутність спеціальної норми, яка б передбачала строки, порядок продовження та припинення здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими від відбування покарання на підставі ст. 81¹ КК, що обумовлює звуження обсягу їх прав та свобод.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі в обороні країни, захисті її незалежності та територіальної цілісності : Закон України від 08.05.2024 р. № 3687-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-20#Text> (дата звернення: 09.05.2024).
2. Зарадюк З.В. Правовий статус засуджених: навчально-методичні рекомендації. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2022. 32 с.
3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 09 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 09.05.2024).
4. Кримінально-виконавчий кодекс України : Кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV : станом на 09 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 09.05.2024).
5. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII : станом на 09 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 09.05.2024).
6. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі : Закон України від 01.12.1994 р. № 264/94-ВР : станом на 09 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/264/94-вр#Text> (дата звернення: 09.05.2024).

Ivchuk Yuliia. Legal status of convicted persons exempt from serving sentence for military service during the period of martial state. – Article.

The research paper examines the legal status of persons released from serving a sentence on the basis of Art. 81¹ of the Criminal Code of Ukraine for military service. The main legislative novelties, which relate to the specifics of the selection and completion of military service by convicts under a contract, have been analyzed.

Key words: convict, parole, military service, military serviceman, Armed Forces of Ukraine.

Авторська довідка:

Івчук Юлія Юрїївна, д.ю.н., професор, професор кафедри правознавства Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0399-9126> .